

KIVILÁGOSODOTT ÉJSZAKÁK

Beszélgetés Lőrinc László történelemtanár-íróval

Hogyan változott a tisztaságról alkotott fogalmunk? Milyen szerepe volt a járványoknak a háborúban? Hol van a Lánchíd alapköve? Hogyan világosodtak ki az esték? Ez csak néhány kérdés azok közül, amelyek nyomába ered Lőrinc László, az AKG történelemtanára most megjelent Életmódtörténet sorozatának legújabb könyvében.



ÉLETMÓDTÖRTÉNET – ANYAGI KULTÚRA 1500-TÓL NAPJAINKIG

– Az első kötet Az őskor-ókor 1997-ben, a második, A középkor 1999-ben jelent meg, írni pedig még korábban kezdtem őket. A 1990-es évek óta tanítok az AKG-ban. Amikor ide jöttem, akkor az volt a dolgunk, hogy felépítsük az itteni tankönyveket. Egy kedves kolléganóm, aki sajnos már nem él, Bujdosó Emma azt mondta, hogy ha ennyi jó anyagot hozok az életmódtörténelemről, és ennyire fontosnak tartom tanítani, akkor csináljunk ehhez egy külön könyvet. Azonnal igent mondtam. 1990–91 körül lehetett, végül 1997–99-re el is készült. Ezeket a könyveket a munkám melletti maradék időben írom. Van színjátszó csoportom, tanítom a történelmet, így amikor marad egy kis idő, akkor jut erre is – meséli Lőrinc László.

HIÁNYÉRZET

– Van bennem egyfajta hiányérzet, ami a gimnáziumból, az egyetemi időkből ered. Megtanultunk konkrét dolgokat, de nem tudtam elképzelni, hogy akiről beszélünk, azok például hol laktak. Ha az ókori Egyiptomról volt szó (még nem voltak a gyerekeknek ezek a fantasztikus, szép könyvek), a tananyaghoz volt kb. három kép, Tutanhamon, Nofretiti meg egy piramis, és ezzel kész. Ebből viszont nem tudja meg az ember, hogy ott laktak-e benn a piramisban, vagy egyáltalán hogyan mentek be. Hol laktak a görögök? Biztos nem mind az Akropoliszon, az Akropolisz romjain, mert hogy ez az, amit mi láthattunk. Úgyhogy elkezdtem keresgélni. Ért egy kis impulzus az egyetemen is, de furcsa módon nem a bölcsészkaron, hanem a közgázon, egy gazdaságtörténet órán, amit Rév István tartott. Antropológiai szemléletű gazdaságtörténet volt. És bár megjelent az úgynevezett tíz kötetes Magyarország története – még az „anti” világban –, amiben irgalmatlan mennyiségű szöveg van, az akkori tudományosság felsőfoka, de arról gyakorlatilag egy betű sincs, hogy azok, akiről a könyvekben szó van, hogyan éltek – folytatja.

ÉLET

– Az 1848-as szabadságharc kapcsán azt vizsgálják, hogy mit csinált Görgey és mit csinált Kossuth, nem azt, hogy

az adott mindennapokhoz hogyan viszonyultak az emberek, hogy viszonyultak az otthon lévőkhöz a táborban élő katonák. Milyen hatással volt 1848-ban a kolerajárvány, amiben Petőfi édesanyja is meghalt? Ezzel nemigen foglalkoztunk, hanem csak azzal, hogy Perczel hadosztálya mit csinált, és hogyan nyomult előre pl. Klapka terveihez képest rosszul Pöltenberg Ernő. De az, hogy ebben az országban tombol egy kolerajárvány, ami egyébiránt a hadi eseményekre is kihat, azzal nem. Vagy például Görgey mennyire felelős azért, hogy az aradi vértanúkat kivégezték? Az, hogy mennyire felelős ezért, az függ attól, hogy hogyan, mennyi idő alatt jutott fel a hír Temesvárról, illetve Aradról Bécsbe. Ez az információ terjedésének kérdése, ami tipikusan egy olyan terület, amivel a hagyományos politikátörténet kevésbé foglalkozik – emez meg igen. Mert ha akkor döntöttek az amnesztia eltörlése mellett, amikor még csak a temesvári csata hírért tudták, akkor Görgey nem felelős, de ha Világos után, akkor igen.

LÁNCHÍD

– Itt van a Lánchíd története, erről is szót ejtek a könyvemben – tudjuk meg Lászlótól. – Hol lehet a híres alapkö? Van egy híres Barabás festmény, a Lánchíd alapköletétele. Vajon hol játszódik ez a jelenet, amit Barabás ilyen nagy műgonddal megfestett? Egy kollégámat, Foki Tamást, aki a Fazekasban tanít, elkezdte foglalkoztatni, és arra jutott, hogy a Pesthez közelebb eső pillér alatt van. Azonban elnézve a képet, ezt kizártnak véltem. Ott, azon a helyszínen legalább száz ember volt, a nők azzal az irgalmatlan nagy szoknyával nem fértek volna el. Ráadásul az ember, ha lenéz a Lánchídra, milyen sodra van a Dunának? Oda kivinni ezeket az embereket, a csónakról átrakni a gátra, a gátról pedig leengedni a lépcsőn, oda ahova az alapkö kerül, lehetetlen. Arról most nem is beszélve, hogy főhercegek voltak jelen a kapcsolt részekkel, Cresscence volt ott Széchenyivel és még rengetegen mások, úgyhogy ez nem stimmel. Ezért elkezdtem foglalkozni a Lánchíddal, és borzasztó érdekes, ahogy össze lehetett szedni innen-onnan az információkat. Többek között a korabeli újságtudósítások leírták, hogy hogyan gyülekezett a nép az alapköletételre mint társasági eseményre, és sehol egy árva szó nem volt csónakokról. Nem állt még a műszaki híd sem. Az akkori szóhasználat szerint a parti pillér és a mederpillér két külön

fogalom volt. A mederpillér az a két pillér, ami a mederben áll, a parti pillér pedig a parton van. A parti pillérhez sokkal nagyobb gátat csináltak, így oda nem volt (annyira) veszélyes a partról lemenni. Nyilván az se volt könnyű, hiszen ott is lépcsőznie kellett a hölgyeknek, de nem kellett abban az irgalmatlan sodrásban evickélni. A könyvben arról hosszabban olvashatnak, hogyan épült maga a Lánchíd, a gyakorlatban mit jelentett az építkezés. Ki finanszírozta? Ez is egy olyan kérdés, amit általában finoman megkerül mindenki. A köztudat szerint Széchenyi, pedig erről szó sincs. Egy magánbankár finanszírozta, nem az állam és nem is a nemzet kebele. Egy magánbankár. Ez egy vállalkozás volt, és az, hogy a reformkorban egy ilyen irgalmatlan nagy, ma úgy mondanánk, PPP konstrukcióban egy magánberuházás hogyan működött, az rendkívül érdekes. Hogy működött műszakilag, technikailag, gazdaság-technikailag, pénzügy-technikailag, hogyan lehetett egy ilyen irgalmatlan gigaberuházást megcsinálni? A konkrétumok nem azok, hogy 1839-ben Széchenyi elhatározta, majd megépítette Lánchidat az ellendrukkerek dacára.

EZ IS TÖRTÉNELEM

– Láttam egy nyilvános próbát az Örkény Színházban. Azt a részt próbálták a Három nővérből, amikor megérkezik Versinyin, és felidézik a régi emlékeiket. Bemutatkozik, és az eredeti Csehov-darab szerint 45 éves. Azt kérte a rendező, hogy 55 évest mondjon. Hogy miért lett 10 évvel öregebb a mostani előadásban, megmagyarázta a rendező, Bagossy László. Abban az időben, amikor Csehov a darabot írta, akkor kb. 45 éves volt egy olyan férfi, aki már nem fiatal, de azért még nem nevetségesen öreg, azaz még partiképes, még bele lehet szeretni akár egy fiatalabb nőnek is. Ez ma szerinte kitolódott 55 éves korra. Függetlenül attól, hogy ez így van, vagy nem, azt mutatja, hogy nagyon jó rendező Bagossy, mert ő a történelemben gondolkodik. Mert mi az a történelemben, hogy gyerekkor? Mi az öregkor? Változik. Az is pont így változik, és az is nagyon érdekes, hogy mi az, hogy gusztustalan. Versailles-ban például nem mosakodtak. Nem mosakodtak, mert nem volt gusztustalan. Ez a szint is

A LÁNCHÍD ALAPKÖLÉTELE, BARABÁS MIKLÓS FESTMÉNYE, FORRÁS: BTM



TEHERHAJÓ KIKÖTŐ, VÁMHIVATALI ÉPÜLETE A LÁNCHÍD PESTI HÍDFŐJE MELLETT. A FELVÉTEL 1873 KÖRÜL KÉSZÜLT. FORRÁS: FORTEPAN

mozog kultúránként és történelmileg egyaránt. Igazából az az érdekes, hogy miért változik meg. Mi az, hogy közel menni valakihez? Nekünk furcsa például az arab kultúrában, mondjuk Észak-Afrikában, hogy folyton megfogják egymást az emberek, és közel mennek egymáshoz. Úgy véljük, hogy ez furcsa, miközben éppenséggel mi vagyunk a furák, és persze ennek is megvan a története, hogy hogyan távolodtunk el ennyire egymástól. Erről majd a következő kötetben lesz szó, ez a mentalitás-történethez tartozik. Hogy válik gusztustalanná a kézzel evés vagy a földre köpés, hogy válik tolakodóvá egymás beszéd közbeni megérintése, ami alapvetően természetes kellene, hogy legyen. Erről is szól az életmódtörténet – avat be terveibe a történelemtanár.

NÉPESSÉGNÖVEKEDÉS

– A könyv kiindulópontja a népelességnövekedés. Az újkori változásnak, amely 1500-tól máig tart, a leg-

pregnansabb, leglátványosabb jelensége, hogy hirtelen elkezd a népelesség szám növekedni Európában, illetve Európán kívül is. A kettő összefügg, hiszen Európa Európán kívülre exportálja ezt a népelességnövekedést, ami addig hullámmozott évezredekken keresztül: valamennyit növekedett a neolitikum korában, aztán hirtelen megugrott. Ennek a jelenségnek a hátteréről is szól ez a könyv – magyarázza Lőrinc László. – Tárnya az élelmezés, a higiénia, a betegség és orvoslás viszonyai, járványok, járványok visszaszorítása, a technológia, az ökológia. A rendkívüli népelességnövekedésnek az ökológia szempontjából van hátulütője. A könyvben többek között azt vizsgálom, hogy milyen tájgazdálkodási vagy ökológiai problémákat hoz magával a népelességnövekedés. A technikáról szóló fejezetet két részre bontottuk. Az egyik az Erő – fény – távolság, a távolságok leküzdése és a fény elterjedése, a másik pedig az információról szóló nagy fejezet, amely az információáramlással foglalkozik és azzal, hogyan hatott ez vissza a demográfiára.

TULAJDONKÉPPEN EZ EGY KÉZIKÖNYV

– Ez igazából egy kézikönyv, nem alap kutatás. Rengeg szakirodalmat kellett elolvasnom, összenézni, azt kellett értelmezni. Erre az egyik legjobb példa a már említett Lánchíd-történet. A technikai fejezetben olvastam szakirodalmat, és nem haladtam túl gyorsan, mert az egyikben, az angoloknál például a kilincset John Wycliffe találta fel 1712-ben, a másikon, mondjuk egy cseh könyvben egy Václav Paulik nevű cseh 1220-ban, majd a magyarban természetesen Jedlik Ányos. Hogy van ez? Mi konkrét emberekhez kötjük a találmányokat, pedig az valójában egy sorozat része. Valakinek van egy ötlete, majd az elhal, ugyanez az ötlet felmerül másban is, ezt az ötletet átviszik egy másik területre, ott is alkalmazza valaki, abból az alkalmazott ötletből lesz esetleg valami, ami már működik. Abból a működő dologból valaki csinál egy jobban működőt, abból a jobban működőből valaki csinál valami olyat, ami eladható, de becsődöl, akkor jön egy menedzser. Kicsit még mindegyik hozzátesz, és ezekkel kiegészülve hirtelen berobban a piacra. Ki a föltaláló? Ez sokszor nagyon igazságtalan. A telefon esete például szintén nagyon szórakoztató. Ki találta fel a telefont? Amerikában törvényt hoztak, amikor

ÉLETKÉP, 1902. FORRÁS: FORTEPAN



még Giuliani volt New York polgármestere, hogy a telefon feltalálója egy Meucci nevű olasz volt (csak ellopta Belltől) – ami valószínűleg így is volt. A kanadaiak azonban megharagudtak erre, mert Bell nyugdíjas éveiben Kanadában lakott (ott is van eltemetve), és presztízs kérdéssé vált, hogy a telefon feltalálója Bell. Így aztán ők is hoztak erre törvényt, hogy a telefon feltalálója Bell.

SZIKVÍZ ÉS JEDLIK

– Mi, magyarok például abban hiszünk, hogy Jedlik Ányos találta fel a szódavizet, az elektromotort vagy a dinamót, de ezt egyik külföldi könyvben sem látjuk Jedlikhez kapcsolni – tudjuk meg a szerzőtől. – Lehet, hogy Jedlik valóban kitalálta, majd berakta az íróasztalba, és nem szabadalmaztatta vagy újra kitalálta. A szódavíznél például az történt, hogy ő hallott a szódavízről, azt azonban nem tudta, hogy hogyan csinálták. Ezért ő tulajdonképpen újra kitalálta. Az ilyen történetek köré fantasztikus legendák épültek. Az én feladatom többek között az is, hogy megpróbáljam értelmezni: az emberek miért találnak fel dolgokat, vajon a szükséglet teremti a találmányt, vagy a találmány teremti a szükségletet? Hogy lehet, hogy egyszerre annyian foglalkoznak például a motoros fésű feltalálásával? Hogy épülnek egymásra? Mert érdekes módon ezek az emberek néha ismerik egymást, néha lopnak, néha jóhiszeműek. A XIX. században presztízs volt feltalálni dolgokat, és e között az irgalmatlan mennyiségű találmány között volt valamennyi, ami aztán tényleg berobbant.

A LEGIZGALMASABB TÉMA

– Mindig az izgat a legjobban, amiben éppen benne vagyok. Nagyon szerettem a fény történetét. Itt is megfigyelhető a szükséglet kontra technika. Szükség volt-e éjszaka világításra, vagy amikor már tudtak kénygyertyát készíteni, az megteremtette az igényt az éjszakázásra? Bizonyos világítási eszközöket angol gyárakban vezettek be elsőként, a többi műszak kedvéért, hogy többet lehessen dolgozni, dolgoztatni. Majd szép sorban tovább terjedt a ház világítása, később beindult a városok éjszakai élete: színházak, kocsimák, programok. Mielőtt a



BODROG FOLYÓ, FÜRDŐZŐK, 1922. FORRÁS: FORTEPAN

fény eluralkodott az estéken, kettőt aludtak az emberek. Először lefeküdtek korán, és fölébredtek az éjszaka közepén, akkor volt a szex, meg egy kis mozgás, utána visszaaludtak. Ez például azért is fontos, mert sokan laktak egy fedél alatt, így az intimitás is jobban működött.

GYEREKEK

– Érdekes, hogy az első alvásnak van forrása, a második pedig tulajdonképp nincs adminisztrációja, csak elbeszélő forrásban van valamennyi, és ezeket kellett összeszedni. Ariés-nek, aki egy nagyon vitatott könyvet írt a középkori gyermekorról, a forrásai a családi levelek és a festmények voltak. A festményekről jutott arra, hogy mivel a gyerekeket aránytalanul festik, nem figyeltek oda rájuk – ami egy nagyon merész következtetés. A családi levelekben a gyerekeket magázza a szülő, és hét éves korban kiadták őket inasnak. Nagyon gyakori volt a középkorban, hogy egymásnak kölcsönadták a gyerekeket. Micsoda családi intimitás van ott, ahol

ennyire lazán megválnak a gyerekektől? Aztán Le Roy Ladurie Montaignou könyvet írt szintén a középkorról. Egy kis pireneusi falunak az életét vizsgálja, annak sajátos forrásanyagára építve. Nevezetesen ők katarok voltak, kiszállt az inkvizíció, és mindenkit kihallgattak, majd leírták, amit az írástudatlan parasztok elmondtak. A kérdésekre válaszoltak, és mellékesen mindenféle másról is szó esett, például a vallásról. Montaignou arra következtet, hogy nagyon erős volt az anya-gyerek kapcsolat ebben az időszakban is, lényegében annyira, mint ma. Ebből is látszik, hogy a történelem ezen területét bizonyos szempontból nehezebb kutatni, de izgalmasabb is, nagyon nagy kreativitást igényel. Hogy a szépirodalmi műből, a festményből vagy a levelekből milyen következtetéseket von le a történész, az rajta múlik. Ez pedig még csak az anyagi kultúra. A mentalitástörténet, az emberi élet fordulói, a születés, a gyerekkor, a szerelem, házasság, az öregség, betegség, halál a következő kötetben kap majd helyet.

SIMONFALVI ANITA